

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXVII, СВ. 1

ISSN 0350-185X

UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXVII, No. 1

Editorial Board

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Miroslav Nikolić, Dr Slobodan Pavlović,
Dr Predrag Piper, Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović,
Dr Sreto Tanasić, Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov,
Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE

2021

ISSN 0350–185X
UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXVII, СВ. 1

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пијер, др Слободан Реметић, др Јелица Сијојановић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викџор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2021

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

808

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ = South slavic philologist / главни уредник Рајна Драгићевић. - [Штампано изд.]. - Књ. 1, св. 1/2 (1913); књ. 2, св. 1/2 (1921)-књ. 11 (1931); књ. 12 (1933)-књ. 17 (1938/1939); књ. 18, св. 1/4 (1949/1950)- . - Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1913; 1921-1931; 1933-1939; 1950- (Београд : Планета принт). - 24 cm

Полугодишње. - Текст ћир. и лат. - Друго издање на другом медијуму:
Јужнословенски филолог (Online) = ISSN 2406-0763
ISSN 0350-185X = Јужнословенски филолог
COBISS.SR-ID 615183

Секретар Уређивачког одбора
др Владан Јовановић

Рецензенти

др Миливоје Алановић, др Јасна Влајић-Поповић, др Јасмина Грковић-Мејдор,
др Рајна Драгићевић, др Владан Јовановић, др Милош Ковачевић,
др Александар Милановић, др Мотоки Номаћи, др Слободан Павловић,
др Предраг Пипер, др Људмила Поповић, др Слободан Реметић, др Стана Ристић,
др Драгана Вељковић Станковић, др Јелица Стојановић, др Марија Стефановић,
др Срето Танасић, др Божо Ћорић, др Данко Шипка, др Гордана Штрбац

Ово издање финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 24. марта 2021.

Издају

Српска академија наука и уметности, Кнез Михаилова 35, Београд
Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, Београд

Лектура и коректура
Дивна Продановић

Припрема за штампу
Давор Палчић (*palcic@eunet.rs*)

Штампа
Планета принт
Виноградски венац 9, Београд

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01 од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Студије и расправе

Александр Б. Лома: Порекло речи <i>мазија</i> 'челик'	9
Александр Б. Лома: Происхождение слова <i>мазија</i> 'сталь'	26
Aleksandar B. Loma: The Origin of the Word <i>Mazija</i> [Steel]	27
Најда И. Иванова: Погледи Јована Стерије Поповића на језик псевдонауке у комаду <i>Судбина једног разума</i>	29
Найда И. Иванова: Взгляды Йована Стерии Поповича на язык псевдонауки в пьесе <i>Судбина једног разума</i>	49
Najda I. Ivanova: On Jovan Sterija Popović's Conception of the Language of Pseudoscience Propounded in the Play <i>Судбина једног разума</i> [The Destiny of One's Reason]	49
Радмило Н. Маројевић: Лексичка хомонимија као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог <i>Шћейана Малог</i>)	51
Радмило Н. Мароевич: Лексическая омонимия как лингвотекстологическая задача (на материале поэмы «Щепан Малый» Петра Негоша)	73
Radmilo N. Marojević: Lexical Homonymy as a Problem of Linguistic Textology (Based on Njegoš's Epic <i>Stephen the Little</i>)	73
Ана Кречмер: Нека размишљања о словенском глаголу (типолошки приступ)	75
Анна Кречмер: Некоторые размышления о славянском глаголе (типологический подход)	95
Anna Kretschmer: Some Thoughts on the Slavic Verbal System (a Typological Approach)	96
Motoki Y. Nomachi: The Kashubian Indefinite Marker <i>Jeden</i> 'One' and Its Grammaticalisation	97
Мотоки Номати: Неодређени маркер <i>jeden</i> 'један' у кашупском језику и његова граматикализација	109
Мотоки Номати: Неопределенный маркер <i>jeden</i> (один) в кашубском языке и его граматикализация	110
Јулија Л. Шапич: О пространственных фрагментизаторах в функции временной локализации	111
Јулија Л. Шапић: О просторним фрагментизаторима у функцији локализације времена	124
Juliya L. Šarić: On Spatial Fragmentisers as Temporal Localisation Markers	125
Јована Б. Јовановић: Пејоративи у номинацији човека у српском језику	127
Јована Б. Јованович: Пейоративные названия лиц в сербском языке	160
Jovana B. Jovanović: Pejorative Terms for People in the Serbian Language	161

- Ана В. Миленковић: Концептуализација примарних емоција у српском језику (на примеру глагола са значењем *радосићи*, *туже*, *сјраха* и *љутиње*) 163
- Ана В. Миленкович: Концептуализација первичних емоција у српском језику (на примере глаголов со значением *радости*, *печали*, *страха* и *гнева*) 184
- Ana V. Milenković: The Conceptualisation of Primary Emotions in the Serbian Language (the Case of Verbs Expressing *Joy*, *Sadness*, *Fear* and *Anger*) 185

Некролози

- Академик Милорад Радовановић (1947–2020)
(Предраг Пипер) 187
- Владимир Павловић Гутков (1934–2020)
(Срето З. Танасић) 193

Хроника

- Међународна научна конференција *Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема*. Институт за српски језик Српске академије наука и уметности. Београд, 28–30. октобар 2020. г.
(Јована Б. Јовановић) 199

Прикази и критика

- Радивоје Младеновић. Говор северношарпланинске жупе Сирињ. *Српски дијалектолошки зборник LXVI/1* (2019): стр. 1–1047 (Марина С. Јуришић) 219
- Бојана Вельовић. Синтакса глаголских облика у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице. *Српски дијалектолошки зборник LXVI/1* (2018): стр. 1–476 (Радивоје М. Младеновић) 227
- Недељко Богдановић. Пастирски речник југоисточне Србије. *Српски дијалектолошки зборник LXVI/2* (2019): стр. 638–739 (Татјана Г. Трајковић) 233
- Славянская дэрыватаграфія*. А. А. Лукашанец (нав. рэд.). Мінск: Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа, Беларускі камітэт славістаў, Камісія па славянскім словаўтварэнні пры Міжнародным камітэце славістаў, 2020, 362 с. (Билана Ж. Марић) 237
- Милош Ковачевић. *Кроз синтаксу српскога језика*. Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 2020, 387 стр. (Марина М. Николић) 244

Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик. <i>Когнитивни ѝравац у српској еѝнолингвистици – ѝочеци развоја и акѝуелни ѝроблеми</i> . Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020, 403 стр. (Гордана Р. Штрбац)	249
Слободан Новокмет. <i>Називи живоѝиња у српском језику: семантичка и лингвокулѝуролошка анализа</i> . Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020, 340 стр. (Драгана М. Ратковић)	262
Санја Krimer-Gaborović. <i>Prepoznavanje i imenovanje boja u engleskom i srpskom jeziku</i> . Novi Sad: Filozofski fakultet, 2019, 351 str. (Ивана Лазић Коњик)	271
<i>Кругови Ирене Грицкаѝ (семантичко-грамаѝичка исѝраживања савременог српског језика)</i> . Рајна Драгићевић (ур.). Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020, 587 стр. (Весна С. Николић)	282

Библиографија

Библиографија за 2019. годину расправа и дела из индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Србији, Црној Гори и Републици Српској (Ана В. Голубовић)	295
---	-----

Регистри

Регистар кључних речи LXXVII књиге <i>Јужнословенског филолога</i> , св. 1	409
Регистар имена LXXVII књиге <i>Јужнословенског филолога</i> , св. 1	411
Напомена	449

Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик. *Когнитивни ѧравац у српској етнoлингвистичкој – ѧочеци развоја и актуелни ѧроблеми*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020, 403 стр.

1. Српска лингвистичка јавност имала је прилике недавно да се подробније упозна са основним теоријско-методолошким поставкама лублинске когнитивне етнолингвистичке школе Жежија Бартмињског захваљујући студији *Језик – слика – свей* из 2011. године, коју је приредио Дејан Ајдачић и на српски превела Марта Бјелетић. Избор репрезентативних радова Жежија Бартмињског, објављен на српском језику, даје изванредан увид у живу активност лублинске школе на проучавању сложених и испреплетених односа између језика и културе на пољском језичком материјалу. Овога пута пред читаоцима је студија истог теоријско-методолошког усмерења, у којој се, међутим, разматра српски корпус. Реч је о књизи Стане Ристић и Иване Лазић Коњик – *Когнитивни ѧравац у српској етнoлингвистичкој – ѧочеци развоја и актуелни ѧроблеми*, коју је објавио Институт за српски језик САНУ као 29. књигу у оквиру едиције *Монографије*. У студији су обједињени резултати истраживања двеју ауторки за последњих десетак година из когнитивне етнолингвистике, који су у виду појединачних радова објављени у домаћим и словенским часописима, а за потребе саме студије – дорађени, проширени и прилагођени учењима лублинске етнолингвистичке школе. Уз *Предговор* монографија садржи пет поглавља: I. *Когнитивни ѧравац у српској етнoлингвистичкој – ѧочеци развоја и актуелни ѧроблеми* (13–61. стр.), II. *Сйереоѧийи и језичка слика свейа* (63–182. стр.), III. *Концејѧи дом у српском језику* (183–246. стр.), IV. *Концејѧи породица у српском језику* (247–344. стр.), V. *Закључак* (345–365. стр.), затим *Литературу* (367–377. стр.), *Изворе* (378–380. стр.), *Скраћенице* (381–382. стр.), *резиме на руском и енглеском језику: Когнитивное направление в сербской этнолингвистике – начало развития и актуальные проблемы (Резюме)* (383–386. стр.) и *A cognitive trend in Serbian ethnolinguistics – early development and current issues (Summary)* (387–390. стр.), *Предметни регистар* (391–398.

стр.), Регистар аутора (399–401. стр.), као и белешку о ауторкама – *О ауторкама* (402–403. стр.).

2. Прво поглавље, насловљено као и сама монографија, програмског је карактера. Оно обухвата три чланка у којима је представљен развојни ток етнолингвистике у српској средини и словенском свету, те предочени лексикографски проблеми повезани са истраживањима оваквог усмерења.

У првом одељку под насловом *Развојне тенденције етнолингвистике у савременој српској лингвистици* (13–33. стр.) почетак српских етнолингвистичких истраживања ауторке смештају у осамдесете године двадесетог века везујући га за рад сарадника Етимолошког одсека Института за српски језик, који су примењивали достигнућа московске етнолингвистичке школе, као и за истраживања Гордане Вуковић и њених сарадника на новосадском Филозофском факултету, под утицајем руске теорије семантичких поља. Прву фазу развоја етнолингвистичког истраживачког рада одликује реконструктивни приступ, док су у наредној фази доминантна теренска истраживања: словенских говора Косова и Метохије, говора расељених лица из Босне и Херцеговине, Хрватске и са Косова и Метохије, говора Новог Сада, материјалне и духовне културе Војводине итд. За развој савремене етнолингвистике на словенском плану ауторке истичу значај питања њеног домета, што изазива разлике московске и лублинске школе. С. Толстој успоставља разлику између језичких знакова и знакова језика културе, па самим тим и границу између културе и језика односно језичких и нејезичких значења. Насупрот томе, Ј. Бартмињски, као представник лублинске школе, сматра да сва културна значења улазе у језичку семантику, која се исказује речима, а реализује у виду језичких стереотипа. Трагајући за културом у језику, тим лублинских етнолингвиста с Ј. Бартмињским на челу разрађује когнитивни етнолингвистички приступ с терминолошким апаратом у којем су централни појмови: језичка слика света, стереотипи, когнитивна дефиниција, културне вредности, профили и профилисање итд. Ауторке посебно издвајају програм ЕУРОЈОС, у којем уз још неколико колега и саме учествују, те његов најважнији задатак – израду *Аксиолошког лексикона Словена и њихових суседа*, као и пројекат *Кључни концепти српске и њољске аксиосфере на словенском плану*, заснован крајем 2016. године на Институту за српски језик САНУ и Институту за славистику ПАН, који је резултат директне сарадње пољских и српских етнолингвиста. Што се тиче перспективе у даљем развоју српске етнолингвистике, ауторке напомињу да се профилисаност, каква одликује лублинску или московску школу, код нас још не може назрети или прогнозировать све док се истраживачи не окупе институционално или програмски. За њен даљи развој значајно је довођење у питање заједничке словенске димензије.

У одељку *О сѝрукѝури чланка у језичком речнику, лексикону и енциклопедији (са осврћом на јединице оѝиса у ове ѝри лексикографске ѝубликације)* (35–43. стр.) ауторке разматрају одређена питања у вези с лексикографским програмом пројекта ЕУРОЈОС. Једно од њих тиче се односа међу терминима *речник*, *лексикон* и *енциклопедија*, који одређује тип јединица описаних у њима, што је условљено дефинисањем односа између језичких и нејезичких датости. Ослањајући се на ставове С. Толстој и служећи се као примером профилима концепта *мајка*, реконструисаног на основу речничког чланка лексеме *мајка* из РСАНУ, ауторке показују како решавање питања која се тичу утврђивања односа између језичких и нејезичких датости односно енциклопедијског представљања концепата у аксиолошким речницима зависи у знатној мери од типа концепта. У том смислу за неке концепте системски речнички материјал представља најважнију основу за њихову реконструкцију, док су у случају реконструкције концепата чији називи, на пример, спадају у оне релевантне енциклопедијске датости, добијене на основу текстова или анкетног материјала.

Прво поглавље завршава се подужим одељком који носи наслов *Рејрезенѝаѝивносѝ РСАНУ за еѝнолингвистѝичка исѝраживања: од лексикографске ка когнитивној дефиницији* (45–61. стр.), у којем ауторке анализирају лексикографске поступке примењене у РСАНУ и *Аксиолошком лексикону Словена и њихових суседа* с циљем да укажу на значај успостављања континуитета између традиционалних истраживања лексике и лексичке семантике и оних новијих, когнитивно оријентисаних. Као материјал послужила је лексикографска дефиниција лексеме *дом* у РСАНУ и опис концепта *дом* у српском језику, припремљен за *Аксиолошки лексикон*. У уводном делу представљен је историјат развоја српске лексикографске традиције у чијем је центру *Речник срѝскохрваѝског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности, као и принципи израде *Аксиолошког лексикона Словена и њихових суседа*, чије су прве књиге посвећене опису културних концепата *дом* (2015), *рад* (2016), *частѝ* (2017), *Евроѝа* (2018) и *слобода* (2019). За разлику од традиционалне лексикографске дефиниције, примењене у РСАНУ, лублинска школа у анализи и опису концепата уводи когнитивну дефиницију, која има више сазнајни него семантички карактер, јер покушава да прикаже начин поимања и вредновања одређене појаве или предмета од стране говорника датог језика. Анализа богате системске грађе, коју нуди РСАНУ, устројене у семантичку, деривациону, колокациону и фразеолошку парадигму, показује њену репрезентативност за реконструисање стереотипа и концепта *дом* у српском језику. Изван његовог домета остаје само мали број појединачних особина профилисаних у говорној и писаној пракси (до којих се долази анализом текстова и анкетним материјалом), који ула-

зе у когнитивну дефиницију, што показује уклопљеност РСАНУ у модерне лексиколошке и лексикографске токове и његову применљивост у истраживањима когнитивне и антрополошке оријентације.

3. Поглавље *Стереотипи и језичка слика света* посвећено је изучавању етничких (ауто)стереотипа Срба, Грка и Руса у српском језику и култури, са становишта друштвених и лингвистичких теорија.

Анализи језичког материјала претходи уводно излагање *Социолошки и лингвистички аспекти стереотипа* (65–87. стр.), у којем се даје теоријска разрада појма стереотипа и одређује његово место у односу на сличне појмове као што су *концепти*, *појам*, *смисаони садржај речи* и *пројекти*. Ауторке најпре дају преглед релевантне литературе социолошког усмерења која обрађује појам етничке стереотипије. Издвајају резултате до којих су у својим истраживањима дошли Д. Попадић и М. Биро, затим А. Костић, Д. Гавриловић и Ј. Недељковић, те Г. Ђерић, као и О. Милосављевић. Посебно је истакнут рад С. Радовића, који се показао као релевантан за испитивања аутостереотипа Срба у овој монографији, будући да је у њему као кључан чинилац у формирању српског националног идентитета истакнута концептуализација географски и симболички схваћених одредница: *Европа*, *Исток*, *Запад*, *Балкан* итд. Пажња се, такође, посвећује и прегледу ставова о стереотипима који даје Ј. Бартмињски указујући на скретање од социолошких ка лингвистичким истраживањима датог феномена. За лингвистички приступ стереотипу ауторке сматрају важним запажања Ј. Бартмињског која се тичу проширивања стереотипизације с људи на све оно што је човеку познато, као и улоге стереотипизације у формирању језичког модела света и сценарија човековог постојања у њему. За Ј. Бартмињског стереотип је чинилац језичке слике света – то је слика предмета формирана у одређеним друштвеним оквирима искуства, која одређује шта је предмет, како изгледа, како дејствује и сл.; то је у језику устаљена слика која припада знању заједнице о свету. По његовом одређењу, стереотип је тип појмова у текућој комуникацији који примарно садрже спознајне функције, а секундарно – друштвене и психичке. Стереотип обједињује енциклопедијске конотације (које су засноване на знању о свету) и језичке конотације (које припадају језичком знању). У овом прегледу литературе о стереотипу, ауторке издвајају и став Љ. Поповић, која стереотип одређује као асоцијативни прототип (тј. туђе искуство), чијим преузимањем говорник стиче фрагмент колективне, конвенционалне језичке слике света. Констатујући да разлике између појмова *концепти* и *стереотипи*, уведене на теоријском плану, анализа језичког материјала не потврђује, ауторке се опредељују да у монографији први термин употребљавају за универзалне кључне појмове, а други за етничке.

У разматрање етничке стереотипије укључена је најпре реконструкција концепта *народ*, представљена у одељку *Народ у српској језичкој слици светиа* (на материјалу речника *српског језика*) (89–105). Овом појму најпре се даје друштвено-политичко одређење, а потом се анализира у контексту системских језичких чињеница, предочених у речницима српског језика. Узимајући у обзир речничке дефиниције лексеме *народ*, њене семантичке и творбене деривате, као и парадигматске везе успостављене с другим лексемама, ауторке констатују да у савременој концептуализацији *народа* доминирају социјални аспекти, на шта упућује хипероним *заједница*, посебно вредновање друштвеног/државног уређења, на основу чега се умрежава с појмовима *друштво/држава*. У другом плану је генеалогски аспект, те физички аспекти мноштво, скупност и јединство. За концептуализацију *народа* базична су значења ‘основна маса људи, становништа, мноштво’ и ‘становништво на нижим степенима имовинске и друштвене хијерархије’, која имају позитивну емотивну вредност, у складу с опозицијом *ми* (већина) према *други* (мањина, елита).

Представе Срба о себи приказане су у одељку *Аутостереотипији. Стереотипији о Србима* (107–137). Профилисање националног аутостереотипа спровдено је на материјалу који нуде дескриптивни речници српског језика општег типа (РСАНУ, РСМ и РЈАЗУ), као и асоцијативни речници – *Асоцијативни речник српског језика* и *Обратни асоцијативни речник српског језика*. Од посебног значаја за лингвистичко истраживање националног аутостереотипа јесте запажање да на његово формирање утичу други етнички стереотипи, они који су с њим у најнепосреднијој вези, те да сам аутостереотип представља полазну тачку у перципирању и стереотипизацији других, углавном суседних нација. Синонимски називи етнонима *Србин/Срби* одражавају територијално (само)позиционирање односно (ауто)идентификацију и репрезентацију. Важну улогу у формирању аутостереотипа има и културно (само)позиционирање Србије у односу на друге (ту су, пре свега, важни односи Србија – Европа, Србија Запад/Исток, Србија – Балкан/Оријент, Србија – Север/Југ). Насупрот парадигматском систему, творбени деривати етнонима *Срби(н)* углавном не излазе из семантике мотивне речи и ретко имају посебне конотације. Српски национални стереотип негативно профилишу деривати са изразито националистичким компонентама, који се употребљавају у политичком дискурсу: *Србенда*, *србизирајући*, *србовати*, *великосрпски* итд., што је резултат политичких и уопште историјских прилика. Колокације истичу етичке, обичајне, културне, психолошке и друге аспекте аутостереотипа. Пословице ексцерпирание из Вукове збирке нису бројне и углавном осветљавају ратну и поробљивачку судбину Срба, а у мањој мери и њихов карактер. Значење крилатица, изрека и слогана

заснива се на величању и истицању типичних особина, док афоризми и антипословице критикују и карикирају. Најфреквентније асоцијације на стимулус *Срби* показују начин категоризације сопственог идентитета (најчешће преко појма *народ*). Према подацима из асоцијативних речника, (ауто)стереотип Срба у наивној слици говорника има више негативних него позитивних особина, што је резултат друштвено-политичких и социјално-економских прилика у Србији. Ипак, Србија је боље вреднована од људи који у њој живе. Језичку слику Срба ауторке употпуњују резултатима истраживања у друштвеним наукама, који показују амбивалентан однос становника Србије, где се преплићу негативне оцене друштвено-политичких прилика у земљи са позитивним оценама људи у њој и њених природних лепота.

Колективне представе и етнички стереотипи које носиоци српског језика имају о Грцима приказани су у делу монографије насловљеном *Хетеростереотипи. Стереотипи Грка у српском језику* (139–162. стр.). Из дијахроне перспективе овај проблем се разматра на творбеном гнезду етнонима *Грк* из корпуса РЈАЗУ односно на језичко-поетском дискурсу епских народних песама из Вукових збирки. На синхронном плану узима се у обзир анкетни материјал и материјал асоцијативног речника, којима се прикључују резултати истраживања овог стереотипа на речничком корпусу савременог језика (које је спровела Б. Милосављевић) и у оквиру социолошких и других теорија (истраживање Ј. Ђорђевић-Јовановић). Анализа свих типова корпуса показује недовољну етничку профилисаност стереотипа о Грцима, што је последица друштвено-историјског и језичког развоја. У дијахроној перспективи примарни етнички стереотип заснован је на представи о регионалном суседу чија се богата духовна традиција перципира као узор. Ова представа с временом се модификује у слику о прорачунатим и шкртим господарима, чиме се искривљује истинито језгро стереотипа: у народном поимању формирана је негативна слика омраженог трговца, прорачунатог преваранта и тврдице, што се види у апелативизацији етнонима *Грк* и *Гркиња* (у значењу занимања). Ове представе махом носе печат свакодневнoг живота, а лишене су политичких предрасуда. Њих употпуњује старији модел конфесионалног стереотипа по којем се православље поистовећује с Грцима. Вуков еписки корпус, када је реч о Грцима, не пружа довољно елемената за јасно профилисање етничког стереотипа. Ипак, одражава традиционално виђење света, по којем су представници овог народа, пре свега, доживљавани као странци, туђи, потенцијално опасна бића, која могу да угрозе сигурност и опстанак заједнице. У савременој представи српских говорника о Грцима, према подацима асоцијативног експеримента, као и подацима преузетим из *Обрајиног асоцијативног речника српског језика*,

доминантни су културни елементи, тј. идеја о културном богатству овог народа (које обједињује науку, религију, филозофију, митологију итд.).

Стереотип Руса, формулисан на основу реакција на стимулусе *Руси, руски, руски језик, Москва* у *Асоцијативном речнику српског језика*, представљен је у одељку *Стереотипи Руса у српском језику (на асоцијативном материјалу)* (163–182. стр.). Истиче се да су на формирање стереотипа утицале културне и политичке везе између Србије и Русије, које су током различитих историјских периода биле јаче или слабије. Ипак, на стварање позитивног односа у највећој мери доприносе црквене везе. Анализа одговора на стимулус *Рус* показује да се стереотип *Руса* у српској језичкој заједници профилише на основу идентификације помоћу хиперонима или кохипонима, ређе преко територијалног, политичког или националног одређења, као и на основу особина утврђених према културном, политичком, идеолошком и др. аспекту. У погледу оцене доминирају позитивне особине, и то углавном оне које се односе на емоционални доживљај Руса. Профилисање се на сличан начин остварује и у случајевима када се у улози стимулуса јавља придев *руски* односно синтагма *руски језик*. Асоцијативно поље стимулуса *Москва* има нешто другачију структуру у односу на претходна два, али не доноси нове особине. На крају анализе, ауторке закључују да у асоцијативним пољима посматраних стимулуса доминирају културни, животни и емотивни аспекти представе о Русима. У првом случају важно место припада језику. Животни план најчешће подразумева истицање склоности Руса ка пићу, док је емотивни аспект углавном заснован на позитивној оцени, мада је у извесној мери заступљено и негативно вредновање.

4. Особености концептуализације *дома* у српској језичкој заједници представљене су у трећем поглављу, насловљеном *Концепти дом у српском језику* (183–246. стр.). Оно обухвата четири одељка – у прва три предочени су резултати појединачних сегмената истраживања датог проблема: *Дом на материјалу речника српског језика* (185–204. стр.), *Дом у анкетним ѝподацима* (205–218. стр.), *Дом у ѝсловицама и ѝлексѝовима* (219–236. стр.), док је у четвртој дата њихова синтеза: *Дом у српском језику – речнички чланак у Аксиолошком лексикону (ѝокушај синѝезе)* (237–246. стр.).

Речничким материјалом обухваћени су лексикографски подаци у вези с обрадом значења лексеме *дом* и њеног најближег синонима *кућа*, затим парадигматски лексички низ окупљен око ових лексема, њихова етимологија, те творбена гнезда и карактеристични спојеви и колокације. Анализа тог материјала показује да лексеме *дом* и *кућа* у српској лингвокултурној заједници функционишу као синоними на вербално-семантичком плану, а да се разлике међу њима испољавају на когнитивном и комуникативно-прагматичном. Дом у свакодневној концептуализацији,

осим физичког, обухвата и емотивно-друштвени аспект као примарни, док се он реализује као секундарни у случају појма *кућа*. На основу предоченог материјала ауторке издвајају следеће аспекте у концептуализацији дома: 1) физички (препознаје се у виду мотива грађења куће, њене трошности, унутрашњег простора, материјала за градњу, врсте градње итд.), 2) друштвени (укључује мотив дома као породице, са позитивним емоционалним вредностима, као што су блискост, слобода понашања, радост, слога, љубав и поштовање ближњих, уз могућност проширивања на ширу друштвену заједницу – родни крај, домовину), 3) функционални (у вези с наменом), 4) аксиолошки (са изразито позитивном конотацијом заснованом на осећању удобности, поузданости, сигурности, блискости, гостољубивости итд., односно са негативном конотацијом заснованом на осећању несигурности, непоузданости, сиромаштва, нетрпељивости, нетолерантности итд.; уз поимање *дома* као мере добрих или лоших поступака, понашања, особина и сл., као мере расположења, у одређивању крајње границе нечега итд.), 5) емотивни/психички, 6) егзистенцијални (с наглашеном могућношћу губитка или стицања дома).

Подаци о поимању *дома* код говорника српског језика добијени су и на основу анкете која је спроведена школске 2011/2012. године међу студентима Филозофског, Природно-математичког и Технолошког факултета у Новом Саду. Анкетирано је 112 студената између 19 и 26 година. Анкетни одговори анализирани су методом прихваћеном у оквиру пројекта ЕУРОЈОС и они показују да на когнитивном и комуникативно-прагматичном плану постоје разлике између *дома* и *куће*. Одговори испитаника на питања која се тичу суштине правог дома и особина *дома/куће* указују на доминацију психосоцијалног односно психичког аспекта, који укључују следеће елементе: породицу, топлу и пријатну атмосферу, љубав, поштовање и разумевање, слогу, мир, хармонију, сигурност итд. Посебно су занимљиви одговори када је реч о изгледу типичног дома, дакле, о његовом физичком аспекту. Иако добијени резултати показују високу стереотипизираност његовог изгледа у српском језику преко особине *сїамбени објекатї са окућницом*, у знатном броју случајева концептуализација се остварује преко психосоцијалних, психичких и функционалних особина: *їородица/заједница, љубав, їошїовање, разумевање, їоїла, їријатїна аїмосфера* итд. И резултати добијени у случају питања са пресупонираним одговором показују да се у опису дома преплићу физички и психосоцијални аспект.

Концептуализација *дома* у српској језичкој заједници предочена је, такође, на материјалу пословица и изрека из Вукове збирке, односно на текстовима различитог жанра из световне и религијске сфере, с циљем да се утврди који се аспекти чувају у традиционалним формама стваралаштва те какав је њихов однос према концепту у савременим

изворима. Према тврдњи ауторки, у народним пословицама реализована је наивна представа *дома*, профилисана на традиционалним вредностима и обичајима патријархалне културе. Конципира се као вишедимензионални појам са следећим аспектима: физичким (заснованим на метонимијској замени *дома/куће* њиховим деловима), друштвеним (који откривају обичајне норме у регулисању приватних, јавних и других односа међу члановима породице и шире друштвене заједнице), аксиолошким (где се *дом* и *кућа* узимају као мерило позитивних или негативних вредности) и психичким (у виду осећања слободе, власништва итд.). Слика *дома* сагледана из индивидуалног угла, репрезентована песмом *Моја соба* Алексе Шантића, упоредива је са истом сликом у анкетном материјалу: у њој се физички аспекти преплићу с емотивним, с личним доживљајем тоpline и удобности, исказаним у виду поетских метафора. На примеру метафора с *домом* као изворним доменом (ЦРКВА ЈЕ ДОМ, ГРОБ ЈЕ ДОМ, КОСОВО ЈЕ СРПСКИ ДОМ, СВЕТ ЈЕ ДОМ, ЧОВЕК ЈЕ САМ СЕБИ ДОМ) ауторке указују на одређене специфичности концептуализације, засноване на аксиолошким параметрима, у књижевноуметничком и делом публицистичком дискурсу. Принципи профилисања *дома/куће* у религијском дискурсу утврђени су на основу реализације датих лексема у Старом и Новом завету и другим изворима, где подлежу стилској и жанровској диференцијацији. У Старом и Новом завету концепт *дома* профилише се на основу друштвених параметара, док се концепт *кућа* профилише и на основу физичких. Ауторке запажају да се *дом* као изворни домен у религијском дискурсу јавља у следећим метафорично-метонимијским реализацијама: ХРАМ (БОЖЛИ) ЈЕ ДОМ, ЦАРСТВО БОЖЈЕ ЈЕ ДОМ/КУЋА, СВЕТ ЈЕ ДОМ (с којом је у опозицији метафора ЧОВЕК ЈЕ САМОМ СЕБИ ДОМ, ЧОВЕЧАНСТВО ЈЕ ДОМ итд.). Такође истичу да се његова концептуализација (уз већ утврђене супротности: свој – туђи, живот – смрт, унутрашњи простор – спољашњи простор) заснива на опозицијама царство земаљско – царство небеско и вечни, бесмртни – пролазни, смртни.

У завршном одељку, насловљеном *Дом у српском језику – речнички чланак у Аксиолошком лексикону (ѝокушај синѝезе)*, представљен је чланак српског концепта *дом*, објављен у *Аксиолошком лексикону*, али за потребе монографије прерађен тако да је у њему сепаратни опис замењен холистичким. На основу података добијених анализом свих врста грађе (системске, текстуалне и анкетне), ауторке реконструишу базичне карактеристике концепта *дом*, које показују његово разумевање у српској језичкој заједници. У његовом семантичком опису физичка, функционална, друштвена и емоционална димензија издвојене су као аспекти с највећим степеном облигаторности. Уз то, потврђени су следећи његови профили: општи, традиционални, савремени, патриотски, религијски и поетски.

Претпоследње, четврто поглавље, посвећено је анализи још једног универзалног концепта у српској језичкој заједници, на шта упућује и сам наслов *Концепт породица у српском језику* (247–344. стр.). У складу са методолошким поставкама лублинске етнолингвистичке школе овај концепт реконструисан је на основу системског, анкетног и текстуалног материјала, а резултати анализе предочени су у одељцима: *Породица на материјалу речника српског језика* (249–266. стр.), *Породица у анкетним подацима* (267–287. стр.), *Породица у асоцијативном пољу* (289–301. стр.), *Језичка слика породице у пословицама и текстовима* (303–337. стр.), *Породица у српском језику – речнички чланак у Аксиолошком лексикону (покушај синтeze)* (339–344. стр.).

За потребе анализе системског материјала коришћена је грађа из етимолошког речника П. Скока, затим из Вуковог речника, РЈАЗУ, РСАНУ, РМС, РСЈ и друге свеске Семантичко-деривационог речника. На основу етимолошких података, те података о семантичком и деривационом варирању лексеме *породица/обишцељ*, као и њихове парадигматске мреже, ауторке успостављају следеће аспекте датог појма: друштвени (проистекао из семе ‘заједница’), генеалошки (заснован на семи ‘крвног сродства’), психички (изведен на основу семе ‘блискости’) и просторно-физички (успостављен према семи ‘заједничког простора’). Друштвени (социјални) аспект манифестује се кроз особине институционалне уређености породице, њене васпитне улоге, егзистенцијалног значаја итд. Генеалошки аспект обухвата компоненте потомства и односе међу лицима која су у сродству. Физички аспект доминира у етимологији речи *обишцељ* (од прасловенског глагола *obitati*), затим у дериватима из истог творбеног гнезда (*обишавати*, *обишавалиште* итд.), као и у застарелим значењима ове именице. Просторност је видљива и у сликовитом приказивању мреже сродничких веза у виду стабла. Аксиолошки аспект заснован је на опозицијама вредности *добар : лош*, *угледан : неугледан*, *поштен : непоштен* и сл. Психички аспект остварује се у низу позитивних односно негативних емоција, какве су топлина, блискост, као и степена сродности.

Концепт породице реконструисан је даље на основу резултата анкете спроведене школске 2016/2017. године међу студентима Природно-математичког, Медицинског и Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду (на узорку од 100 анкета). Уз личне податке, анкетом је било обухваћено осам питања о породици, углавном отвореног типа. Посебно су занимљиви резултати одговора на питање о правој породици. Класификовани према дескрипторима, одговори студената показују доминацију психосоцијалног аспекта у њиховој свести (дакле, не генеалошког, сродничког), будући да се породица поима као заједница чланова међу којима владају љубав, поштовање, подршка, слога, разумевање,

хармонија, поверење итд. Такође је јасно профилисан и став говорника да између савремене и традиционалне породице постоје разлике у погледу темпа живота, броја чланова, положаја жене и деце у њој, схватања и начина живота, при чему је традиционална породица повољније оцењена од савремене. Сагледано у целини, резултати анкете показују да је модел традиционалне породице идеал за испитанике.

Асоцијативно поље лексеме *породица*, као и њених кохипонима и деривата, анализирано је на материјалу *Асоцијативног речника српског језика* и *Обратног асоцијативног речника српског језика*. Више од половине од укупног броја асоцијата на стимулусе *породични* и *родбина* припада социјалном домену, а из истог домена је и већина стимулуса на које се као реакција јавља лексема *породица*. На основу анализе укупног асоцијативног материјала утврђено је да управо социјални домен представља центар асоцијативног поља породице, његову ближу периферију чине психички, физички и емотивни домен, у даљој периферији смештени су генеалошки, аксиолошки и егзистенцијални домен, а у крајњој периферији – егзистенцијално-физички домен.

Језичка слика породице приказана је и на паремијском материјалу Вукових *Српских народних њсловица*, и то на родбинским називима уже и шире породице, уз поређење са резултатима истраживања исте језичке слике у другим језицима. Следећи начелно методологију сличних истраживања у литератури, ауторке су пословице из наведеног тематског круга поделиле у три групе: 1. сродство по крви, 2. сродство по браку, 3. сродство по души. У оквиру прве скупине остварује се аспект признавања сродства по крви, који се отеловљује кроз различите врсте блискости чланова породице, затим аспект карактеристике родитеља, којим се указује на односе у породици и на особине патријархалне породице, где је посебно изражен позитиван однос народног ствараоца према мајци, те аспект карактеристике деце, који показује амбивалентно вредновање брата и маргинализовану улогу сестре у српској патријархалној породици, као и различите врсте односа између деце и родитеља. Пословице окупљене у тематски круг сродство по браку, које садрже лексичке конституенте *муж* и *жена*, позитивно вреднују хармоничан однос међу супружницима. Сродство по души, представљено као посебан вид несродничких односа који је у основи дружења, пријатељства и солидарности, позитивно се оцењује у пословицама. У односу на резултате системских, анкетних, асоцијативних и паремијских истраживања, савремени текстови различитог жанра дају сложенију и динамичнију слику савремене породице, која се непрестано мења пратећи промене на свим нивоима друштва. То су текстови у којима се породица сагледава из социјално-антрополошког, административно-политичког и феминистичког угла.

У последњем одељку четвртог поглавља изнети су резултати истраживања датог материјала уређени за њихово приказивање у *Аксиолошком лексикону*. Истражени материјал показује да се породица у српској језичкој заједници јавља у два модела – као идеална/идеализована и реална породица, која се вреднује на основу њиховог упоређивања, што се испољава као амбивалентан однос према основним вредностима породице. Когнитивном дефиницијом обухваћени су: физички, функционални, социјални, психосоцијални, психички, животни, генеалогски и етички аспект. Такође су издвојени профили анализираниог концепта: општи, традиционални (патријархални), савремени (модерни), антрополошки, административно-политички и феминистички.

Завршно поглавље (*Закључна разматрања на основу резултата истраживања* (347–365. стр.) дато је у форми синтезе најзначајнијих сазнања до којих су ауторке дошле у свом истраживачком раду на пољу етнолингвистичких разматрања како теоријских тако и практичних проблема, у првом реду културно и друштвено значајних стереотипа и универзалних концепата.

Након овог тематско-садржинског прегледа може се закључити да је овако теоријски и методолошки конципирана монографија *Когнитивни њравац у српској етнолингвистици – њочеци развоја и актуелни њроблеми* Стане Ристић и Иване Лазић Коњик од вишеструког значаја за српску лингвистику. С једне стране, она пружа увид у могућности и домете практичне примене основних поставки лублинске етнолингвистичке школе когнитивног усмерења на српском језичком материјалу. Тиме се отварају врата за интегрисање српског језика у шири истраживачки корпус, везан за словенски језички простор, и истовремено за укључивање српске лингвистике у европске истраживачке токове. С друге стране, она продубљује знања носилаца српског језика о њиховом идентитету, менталитету и културнонационалним специфичностима јер се бави темама које су универзалне и кључне за опстанак и развој сваке заједнице. Следећи начела лингвистичког антропоцентризма, ауторке нас подсећају да језик о нама говори сликовитије и речитије него ми о њему. То посебно потврђује анализа језичког материјала, прикупљеног из дескриптивних и других специјализованих речника српског језика. Разматрани посебно, иако у функцији холистичког тумачења резултата, лексички подаци потврђују да се језичка слика дома и породице у знатној мери подудара с когнитивном, иако је когнитивна слика света у лингвистичкој литератури по правилу означена као шири. Подударности ове врсте јасни су показатељи уграђености културних информација у језички систем односно у семантички простор српског лексикона и оправдавају примарност језичког корпуса у истраживањима овог типа.

Имајући у виду теоријску оријентисаност, методолошку доследност у анализи грађе и тумачењу резултата, као и истраживачка достигнућа, приказану монографију свакако би требало уврстити као обавезну литературу на факултетским предметима с лингвокултуролошким усмерењем.

Гордана Р. Шћрбац*
Филозофски факултет
Нови Сад

---

* gordana.strbac@ff.uns.ac.rs